

Skolan mitt i byn

Diskussionsunderlag och checklista inför eventuell nedläggning av en byskola

●
Ingrid Marklund

© Glesbygdsverket

GRAFISK FORM Annica Nordin/Periferi film o form

OMSLAGSFOTO Per Hägglund/ETC BILD

TRYCK Berndtssons Tryckeri AB, Östersund, 2000.

Innehåll

Inledning	· 4
Byskolan är utrotningshotad	· 6
Har storleken betydelse?	· 7
Likvärdighet, vad är det?	· 10
Är den lilla skolan dyrare än den stora?	· 12
Svanaby – barnen tog ordet i fullmäktige	· 14
Tväråbäck – rekordinflyttning efter nedläggningshot	· 18
Haninge satsar på skärgårdsskolorna	· 21
Holmön – Sveriges minsta skola?	· 23
Bodbysund – friskola med lokala sponsorer	· 25
Friskolan – kvarnsten för kommunen?	· 28
Vad tycker kommunerna?	· 32
Checklista för en hotad skola	· 34

Inledning

Nedläggning av en liten skola på landsbygden väcker alltid starka känslor.

Skolan är livsviktig för bygden är ett vanligt argument när en skola är hotad. *Det är inte ekonomiskt försvarbart att ha skolan kvar* är det dominerande motivet för en nedläggning.

I debatten om en skolas framtid kommer alltid en konflikt mellan två olika mål till uttryck: målet att bevara en levande landsbygd och målet att få kommunens budget att gå ihop. Ibland, men långt ifrån alltid, kommer ett tredje mål in i diskussionen: att ge eleverna en god undervisning, likvärdig med andra skolor i landet.

Går dessa tre mål att förena? Levande landsbygd, god ekonomi och en likvärdig kvalitet i alla Sveriges skolor?

Naturligtvis får det aldrig bli något självändamål att till varje pris bevara en skola. Tvärtom kan det finnas tungt vägande skäl att lägga ner eller minska verksamheten.

Utgångspunkten i idéskriften *Skolan mitt i byn* är att väcka en diskussion om hur ett bra beslutsunderlag tas fram när en liten skola hotas av nedläggning. Hur ska beslutet om skolans framtid bli så välgrundat som möjligt? Hur arbetar man för att under beslutsprocessen få en dialog mellan kommunen och lokala intressenter som föräldrar, personal, näringsliv och föreningsliv?

Utifrån praktiska erfarenheter ute i kommunerna ger Ingrid Marklund exempel på vad som kan hända runt en nedläggningshotad landsbygdsskola. Skriften tar också upp ett samhällsekonomiskt synsätt på byskolan. Går det att bedöma värdet av att bevara en skola? Hur beräknas de ekonomiska konsekvenserna av en nedläggning? I en särskild checklista visas på de faktorer som är viktiga att studera när en skola står inför ett nedläggningshot.

Konferensen "Byskolor för bygdeutveckling" i oktober 1997 ledde till ett fördjupat samarbete om byskolorna mellan Glesbygdsverket, Folkrörelserådet, Skolverket och Svenska Kommunförbundet. Vid samma tillfälle väcktes tanken på en idéskrift och checklista som hjälp att värdera skolans betydelse i bygdeutvecklingen. Från Glesbygdsverkets sida tror vi att *Skolan mitt i byn* kommer att fylla en viktig funktion i framtida diskussioner om nedläggning av byskolor.

Östersund i januari 1999

*Pia Enochsson
generaldirektör*

Byskolan är utrotningshotad

Dorotea kommun i Västerbottens län hade som mest 21 skolenheter. I dag finns tre kvar och det är möjligt att det är 2 000 bara blir två. Glesbygdskommunen Dorotea är inte ensam – nästan var femte byskola i Sverige står inför ett direkt nedläggningshot. Det är inte bara utflyttningen från lands- och glesbygd som hotar byskolan. Stor betydelse har också kommunernas ekonomi och den politiska synen på den lilla skolan.

1997 gjorde Glesbygdsverket en enkätundersökning bland landets kommuner om byskolornas situation. Det fanns då ungefär 600 byskolor, räknade efter Statistiska centralbyråns definition: En byskola är en skola på landsbygden med högst 50 elever som är mellan 6 och 13 år.

Av de 600 stod 20 inför nedläggning och ytterligare 90 var ifrågasatta. Nästan var femte byskola var alltså nedläggningshotad.

Kommunernas ekonomi

I de exempel som tas upp i skriften har kommunens ekonomiska problem varit den utlösande faktorn när frågan om nedläggning väckts. I debatten kring de hotade skolorna finns ofta också en diskussion om likvärdigheten.

Kan en liten skola uppfylla alla de krav som läroplanen och skollagen ställer på en svensk skola? Skolan har kanske ingen godkänd gymnastiksal eller saknar behöriga lärare för undervisning i B-språk. Eller också befarar man att antalet elever blir för lågt, vilket kan påverka elevernas sociala utveckling negativt. I den enkät som kommunerna besvarade 1997 ansåg många att undervisningens kvalitet och elevernas sociala miljö hotas om elevantalet blir alltför lågt.

Har storleken betydelse?

Byskolornas försvarare hävdar att den lilla skolenheten, med små undervisningsgrupper, har särskilda kvaliteter: trygghet, mer individanpassad undervisning och närhet till det omgivande samhället.

Andra debattörer hävdar att en alltför liten skola har svårt att ge eleverna en utbildning och en social fostran som är likvärdig den större enheten med större resurser. De vetenskapliga undersökningar som finns publicerade i ämnet är få, men finns sammanfattade i Skolverkets skrift *"Likvärdighet – ett delat ansvar"* (Skolverket 1996). De svenska och utländska studier som skriften refererar till pekar alla i samma riktning: skolans storlek har ingen betydelse för undervisningsresultatet.

Undersökning

Skolverkets egen studie *"Stora och små grundskolor i ett likvärdighets- och regionalperspektiv"* (Skolverket 1996) grundar sig dels på ett antal fallstudier i grundskolor av olika storlek, dels på två kunskapsöversikter¹, en pedagogisk och en kulturgeografisk. Studien jämförde stora och små skolor ur ett likvärdighetsperspektiv.

De frågeställningar som låg till grund för studien var:

- Kan grundskolor bli för små eller för stora för att kunna erbjuda eleverna en likvärdig utbildning?
- Vad gör man av de förutsättningar som finns på små respektive stora grundskolor?

- Vad betyder det för en bygd att grundskolan finns kvar? Nio grundskolor i sex kommuner i Västerbottens respektive Västernorrlands län undersöktes. Tyngdpunkten låg på glesbygdens små och tätortens större skolor. Två av skolorna i studien var fristående skolor, sju var kommunala skolor.

Ingen större skillnad

Trots att de nio skolorna hade mycket olika förutsättningar fanns inga påtagliga skillnader i elevernas baskunskaper i jämförelsen stora/små skolor. Elever som behövde särskilt stöd i undervisningen fick hjälp på både små och stora skolor, även om formerna för stödet såg olika ut. Avsaknad av speciallärare/specialpedagog på de riktigt små skolorna kompensades av att de arbetade i mindre grupper där alla fick mycket hjälp. ”Ingen kan slinka igenom”, menade en intervjuad lärare på en liten skola.

Den enda egentliga skillnaden mellan små och stora grundskolors undervisning var utbudet av valfria ämnen. De stora skolorna kunde erbjuda fler ämnen, men å andra sidan var utbudet av ämnen i små skolor mer förankrat i den egna bygden.

Kreativa lösningar

Den lilla skolan är sårbar. Det kan till exempel vara svårt att rekrytera behörig lärarpersonal i praktisk-estetiska ämnen. Å andra sidan hade de små skolorna utvecklat en kreativitet när det gäller att hitta egna lösningar.

Hur var det då med trivseln, skolans sociala miljö, mobbning? Inte heller här förekom några dramatiska skillnader. Miljön i de mindre skolorna hade visserligen större förutsättningar att skapa trygghet och undvika anonymitet. Särskilt för de mindre barnen är den trygga miljön viktig. Äldre elever kan däremot uppskatta större skolor, främst av sociala skäl.

Lättare se mobbning

Mobbning förekom i båda skoltyperna men var lättare att upptäcka i de små skolorna. I de stora skolorna var man medveten om anonymitetens problem och arbetade aktivt med detta. Både i de stora och små skolorna förekom såväl långsiktigt arbete mot mobbning som akuta insatser vid behov.

Skolan har ett stort symbolvärde för sin bygd, konstaterar studien. En skola betyder mycket för den lilla ortens identitet och möjligheter att överleva. Men studien av skolorna i Västerbotten och Västernorrland leder alltså inte till någon slutsats om att en viss skolstorlek kan anses som kvalitativt överlägsen. Tidigare undersökningar gjorda i USA, Sverige och Danmark² pekar i samma riktning: Man kan inte hitta några påtagliga skillnader i baskunskaper mellan elever i små och stora skolor.

¹ Hansson, K. (1995) Pedagogisk översikt. PM Skolverket, Hammarberg, B. (1996) Kulturgeografisk kunskapsöversikt. PM Skolverket.

² Andrae, A. (1980) Grundskola i glesbygd. Stockholm: Almqvist & Wiksell international. (Akademisk avhandling Uppsala universitet)

Fowler, William J. (1992) What do we know about school size? What should we know?

Jensen, O., Skov, P., Florander, J. & Petersen, E. (1970, 1971, 1972 och 1974) Trivsel i Gladsaxe skolevaesen. Mentalhygienisk forskningsinstitut of Gladsaxes kommunes skolevaesen.

Williams, Davant T. (1993) Recent research on schools size.

Likvärdighet, vad är det?

”Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet.” (1 kap.2 § skollagen)

En likvärdig skola över hela landet föreskrivs alltså i skollagen. Det har också länge funnits en enighet mellan de politiska partierna om målet att den svenska skolan ska ge alla elever samma möjligheter. Men likvärdighet betyder inte likformighet. En liten skola har sina speciella problem och speciella lösningar, liksom en stor har sina. Eller som det står i sammanfattningen i skolverkets skrift *”Likvärdighet – ett delat ansvar”* (Skolverket 1996):

”Om en skolas storlek innebär en begränsning eller en möjlighet ur ett likvärdighetsperspektiv, är avhängigt av det sammanhang och den omgivning som skolan ingår i. Elever i större skolor gynnas i regel av bättre möjligheter till ett varierat utbud av tillvalsämnen, men å andra sidan tycks utbudet av ämnen i små grundskolor vara mera förankrat i den egna bygden. Den lilla skolan fokuserar och tillgodoser väsentliga behov i det lokala perspektivet medan större skolor tillgodoser andra behov. En liten skola i glesbygd och en större skola i en tätort representerar mycket skilda sociokulturella miljöer.”

Enligt en undersökning om attityder till skolan som Skolverket gjorde 1993/94 ansåg sig föräldrar till barn i glesbygd i högre grad än föräldrar till barn i storstad kunna påverka undervisningen för det egna barnet.³ Resultatet är knappast förvånande. I det lilla samhället underlättas kontakterna mellan lärare och föräldrar. Skolan som helhet har också en särskild betydelse för människor på landsbygden. Ofta är den möteslokal och samlingsplats även för bygdens vuxna. Skolan har ett symbolvärde som bevis för att byn lever och blomstrar.

Fast förankring en tillgång

Tron på den lilla skolans kvalitet är kanske mer tro än vetande, men på landsbygden finns en utbredd övertygelse om att de små byskolorna är en värdefull miljö för barnen. Det visar sig inte minst i det starka engagemang som nästan alltid blir resultatet av ett nedläggningshot. Ibland resulterar engagemanget i en skarp konflikt med kommunens politiker. I andra fall har föräldrarnas och bybornas kamp för skolan uppfattats som en positiv kraft. Dialogen mellan föräldrar och beslutsfattare har gett goda resultat. Stödet från lokalsamhället är en av byskolans stora tillgångar.

³ Attityder till skolan. Skolverkets skolbildsundersökning 1993/94.

Är den lilla skolan dyrare än den stora?

Vid första påseendet är svaret självklart ja. Den lilla enheten kostar mer per elev än den stora. Byskolans elever har fler lärare, större lokalyta per elev och ofta dyrare skolmåltider per portion.

Men ibland är den dyra byskolan en sanning bara så länge man gör en strikt företagsekonomisk kalkyl över skolans kostnader. Så räknar också kommunerna ofta. Statsbidragen till kommunerna är inte längre öronmärkta för skolan utan ska fördelas till all kommunal verksamhet. Några av de kommunpolitiker som intervjuas i denna skrift har gjort ett medvetet val: den lilla skolan kostar mer, men är ändå värd att behålla. De har värderat andra faktorer högre än möjligheten att spara in på en byskola. Beslutsfattarna i Vännäs kommun såg till byn Tväråbäck som en industriort med viktiga arbetstillfällen, vilket bidrog till att skolan fick vara kvar. I Haninge kommun har politikerna ansett en levande skärgård så viktig att skolorna där måste få kosta extra.

Vad händer med helheten?

Om vi ser byskolan som en del av samhällsekonomi ger det en annan bild av kostnaden för de små skolorna. Även om det förbättrar siffrorna i kommande års budget för skolan behöver det inte alltid vara en vinst att lägga ner en skola. Skolbyggnaden kanske fortsätter att kosta pengar. Barnfamiljer flyttar. En del av skolans före detta anställda förblir arbetslösa. Underlaget för annan samhällsservice kan urholkas och ökat resande riskerar att belasta miljön.

När man ska beräkna effekten av en eventuell skolnedläggning är det av intresse att både räkna med de direkta effekterna på kommunens budget och med de följder som en nedläggning får för den lokala samhällsekonomin.

Kostnader kvarstår

En besparing i skolans budget kan bli en kostnad i en annan del av den kommunala budgeten. Om skolans hyreskostnad för lokalerna sparas in, men kommunens verkliga utgifter för fastigheten är oförändrade, har ju ingenting sparats. Om skolhuset säljs till en förening för en symbolisk summa, vilket är vanligt vid skolnedläggningar, har kommunen kvar sina kapitalkostnader för fastigheten. Om den förening som övertar skolhuset får kommunala bidrag till verksamheten försvinner en del av besparingen.

Vad händer i lokalsamhället?

Det är också viktigt att försöka beräkna de direkta konsekvenserna av en skolnedläggning för hela lokalsamhället. Det gäller både effekter som är mätbara i pengar och påverkan på andra värden. Vilken betydelse har till exempel skolan för byns affär och andra företag på orten? Hur skulle en nedläggning påverka taxi- och bussföretag? Hur påverkas den pedagogiska kvaliteten och elevernas sociala miljö?

Checklistan, som börjar på sidan 39, är tänkt som ett hjälpmedel i analysen av en nedläggningshotad skolas framtidsutsikter. Listan pekar på de områden som är viktiga att värdera när bedömningen ska göras: är den här skolan värd att bevara?

Svanaby

– barnen tog ordet i fullmäktige

”Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.”

(Artikel 12 ur FN:s konvention om barnens rättigheter)

– Vi ställde två frågor till politikerna: Vet ni vad som står i FN:s barnkonvention? Och bryr ni er om vad som står där?

Jonathan Jonsson, elev i Svanaby skola i Västerbotten, berättar om det historiska ögonblick när barnen begärde ordet i Dorotea kommunfullmäktige. Det var den 13 oktober 1997. Kommunens kultur- och utbildningsnämnd hade tänkt spara en miljon kronor per år genom att stryka Svanaby skola ur sin budget.

Hotet hade legat över skolan i flera år, men även den här gången skulle en stark lokal opinion lyckas övertyga politikerna om att det var bättre att behålla skolan, åtminstone till dess de ekonomiska och sociala konsekvenserna av en nedläggning blev belysta. Efter beslut i kommunfullmäktige finns skolan med i budgeten till och med år 1999.

– Jag tror att de fick så mycket press på sig att de tänkte om, säger Jonathan Jonsson.

Elevernas egen idé

Idén om att tala inför kommunfullmäktige hade Jonathan och hans kamrater fått under samhällsorienteringen i skolan en vecka före fullmäktigemötet.

– Vi höll på att läsa om FN:s barnkonvention, som Sverige har skrivit under. Där står det att barn ska tillfrågas innan man bestämmer om sånt som angår dem.

– Vi gjorde en protestlista där vi skrev att kommunen borde följa FN:s barnkonvention och vi ringde till BRIS och Barnombudsmannen och Rädda Barnen. Och så förberedde vi oss på vad vi skulle säga i kommunfullmäktige.

Historiskt inlägg

På fullmäktiges dagordning den 13 oktober stod först "allmänhetens frågestund". Då begärde Jonathan och hans skolkamrater ordet. För första gången i Doroteas historia gjorde barn inlägg i den politiska debatten.

– Dorotea kommun har inte fattat något formellt beslut att följa konventionen, men ni ungdomar som finns med här i dag har initierat ett sådant beslut, sade kommunstyrelsens ordförande Ann-Gerd Musall och medgav att kommunen borde följa barnkonventionen bättre.

Striden bytt mot dialog

Föräldern Marie Rydebjörk hör till den grupp i byn som nu arbetar med att ta fram en konsekvensanalys: vad innebär det socialt och ekonomiskt om skolan läggs ner? Utredningen görs i samarbete med kommunen och drivs som ett projekt av ABF. De låsta positionerna har bytts ut mot samarbete och dialog.

Vad var det då som gjorde att kommunfullmäktige bestämde sig för att ge Svanaby skola en chans?

– Jag tror de insåg att deras eget förslag om att spara en miljon på att lägga ner skolan inte var riktigt genomtänkt, säger Marie Rydebjörk. Det visade sig ganska snart att det inte skulle gå att spara en miljon.

Marie Rydebjörk tror också att det hade en viss betydelse att kommunpolitikern Henning Hellström bor i Svanaby och talade för skolans sak. Han har tidigare varit kommunalråd för Socialdemokraterna och har en stark ställning i sitt parti, som när beslutet togs var kommunens ledande.

Sakskäl viktigast

Henning Hellström själv menar att det var bybornas förmåga att ta fram sakargument som avgjorde:

– Det går inte att bara säga att byn dör utan skola, och det går inte att bara komma med känslomässiga argument. Det är sakskäl som behövs, säger han.

– Även om en nämnd har lagt ett nedläggningsförslag är utgången inte alls given, inte så länge man kan argumentera för sin sak. Svanaby skola är ett exempel på det.

– Men det går inte att påverka politiker bara genom att slå mot dem, det viktiga är att komma med argument som de kanske inte tänkt på själva men som de kan ta till sig. Lyckas man få dem som ska fatta beslutet att använda ens egna argument, då har man ju vunnit. Det gäller också att föra fram skäl som de som bor i andra kommuner kan acceptera, säger han.

Kvalitet vägde tungt

Vilka argument var det då Svanaby förde fram? Det viktigast sakskälet var att visa att skolans nedläggning inte var motiverad av kvalitetsskäl. Undervisningen fungerar bra. Behöriga lärare bedriver en individualiserad undervisning som utgår från varje elevs nivå.

– Inga barn behöver sitta och jobba med det de redan kan, utan vi utgår från varje elevs kunskaper, berättar läraren Ingrid Lövberg.

Ett annat mycket viktigt argument mot nedläggningen var att den besparing som nämnden behövde göra inte alls berodde på att Svanaby skola kostade mycket. Det var ett underskott i föregående års utbildningsbudget för hela kommunen som tvingade fram besparingen.

– Det var ju orimligt att en enda skola skulle betala för misstag som gjorts på flera olika områden året innan, säger Henning Hellström.

Sakskäl segrade

Att gå in i sakdiskussionen om budgetfrågorna visade sig alltså vara en framkomlig väg för Svanaby. Byborna kunde också visa att Kultur- och utbildningsnämnden i sin beräkning av spareffekten på en miljon kronor inte hade tagit med konsekvenserna för det daghem som ligger vägg i vägg med skolan. En positiv inflyttning av barnfamiljer hörde också till argumentsamlingen, liksom det faktum att Svanaby inte har ett enda tomt boningshus. Det fanns exempel på familjer som önskat flytta till byn men som fått avstå på grund av brist på bostäder och barnomsorgsplatser.

Tväråbäck

– rekordinflyttning efter nedläggningsshot

– Jag ska be att få tacka alla er som föreslagit att Tväråbäcks skola skulle läggas ner. Det ruskade om oss och blev starten till mycket positivt.

När Vännäs kommunfullmäktige i februari 1998 utlokaliserade sitt möte till missionshuset i Tväråbäck hälsades de välkomna av Lennart Engström, ordförande i Tväråbäcksbygdens Intresseförening. Hans välkomsttal blev en hyllning till demokratin, till den möjlighet som kommuninvånarna faktiskt har att påverka politiska beslut.

Ett och ett halvt år tidigare hade det sett mörkt ut för byskolan i Tväråbäck, med bara 26 elever skolåren 1-6. Kommunens barn- och utbildningsnämnd ville lägga ner skolan, men den fick en prövotid på ett år.

Reklamkampanj för Tväråbäck

Under prövotiden gjorde intresseföreningen i samarbete med Vännäs kommun en jättesatsning på att värva nya barnfamiljer till bygden. Målgruppen var Umeåfamiljer i hyreshus – Tväråbäck ligger bara fyra mil från Umeå. Samtidigt lades mycket ideellt arbete ner på att visa upp bygdens möjligheter. Diskussioner fördes med kommunen om alternativ för att göra driften av skolan billigare. Bland annat föddes idén om ett fjärrvärmeprojekt i samarbete med byns sågverk.

Alla idéer har inte gått att genomföra, men resultatet blev ändå över förvän-

tan. Familjer flyttade in, elevunderlaget ökade och på initiativ av en lärare öppnades en Montessoriförskola i skolans lokaler. Vårterminen 1999 hade skolan 51 elever, sexåringarna inräknade.

– Det fanns många goda idéer om hur vi skulle få folk att flytta hit. En folder som presenterade bygden spred budskapet långt, det ringde familjer från Kalmar och Enköping och ville höra sig för om hus i Tväråbäck! Men en mycket viktig faktor var förstås att vi verkligen hade en bra och fungerande skola att kämpa för. Byborna måste känna att de har en fin skola att erbjuda dem som är intresserade av att flytta in, säger Lennart Engström i intresseföreningen.

Skolan viktig för jobben

Matts Lundgren, socialdemokrat och kommunstyrelsens ordförande i Vännäs kommun, har under de senaste åren varit med om att lägga ner en byskola och rädda en annan. Hällfors skola lades ner 1996, efter en tidvis hätsk debatt mellan föräldrar och politiker. Den drivs nu av en föräldraförening som friskola. Tväråbäcks skola var nära en nedläggning, men blir nu kvar åtminstone fram till år 2003.

– Tväråbäcks skola är ett typexempel på skolan mitt i byn, en skola som har stor betydelse för kommundelens utveckling, säger Matts Lundgren när han i dag ser tillbaka på beslutet.

– Tväråbäck är en industriort och det gör att skolan också är en näringslivsfråga. Det handlar om 50-60 jobb. Det är oerhört viktigt att bibehålla den kommunala servicen, inte minst för att företagen ska kunna leva vidare och rekrytera folk.

– Det som har drivit mig att försöka rädda Tväråbäcks skola är att bygden har allt det som kan ligga till grund för överlevnad och utveckling: företag, engagerade människor, affär, skola. Det var rätt att bevara skolan trots att det kostade extra, men det var en tung debatt att ta. Det fanns de som tyckte det var fel att använda skolans pengar till bygdeutveckling och näringslivsstruktur.

– Att det fanns ett så starkt engagemang för skolan i Tväråbäck har naturligtvis haft en oerhörd stor tyngd. Intresseföreningens arbete har haft en positiv effekt för hela kommunen. Så länge den drivkraften finns kvar tror jag inte det kommer att bli några problem att hålla skolan vid liv – men vi kan inte lämna några garantier för framtiden. Allt beror förstås på elevunderlaget, säger han.

Nedläggning ett misslyckande

Nedläggningen av Hällfors skola var ett nödvändigt ont, ansåg Matts Lundgren när beslutet togs. Så här efteråt tycker han att det var något av ett misslyckande.

– Beslutet att lägga ner var naturligtvis främst ekonomiskt grundat. Nu efteråt kan man ändå fundera på om det var riktigt. Det känns störande att inte nå ett resultat som är bra för alla. Vi klarade inte av att väva in Hällforsföräldrarnas önskemål i en kommunal skola.

Haninge satsar på skärgårdsskolorna

Haninge söder om Stockholm har under slutet av 1990-talet varit omtalad som en av landets verkliga kriskommuner. Ändå har Haninge satsat extra pengar på glesbygdsskolorna! Kommunen har byggt en helt ny skola på Utö, längst ute i skärgården, och ett nytt högstadium, som gör Dalarö skola till en skola för alla årskurser.

De fyra skärgårdsskolorna i Haninge kommun, Muskö, Dalarö, Ornö och Utö, är alla små. Minst är Ornö med bara 13 grundskoleelever läsåret 98/99. Frågan har naturligtvis ställts då och då under årens lopp: går det att spara pengar genom att slå ihop några av skärgårdsskolorna? Men Haninge kommun har bestämt sig för att satsa 1,1 miljon kronor extra per år för att behålla sina skärgårdsskolor.

Inte nog med det. En helt ny skola byggs på Utö. Och Dalarö skola byggs ut till en fullständig grundskola med nio skolår. Hur är det då möjligt att satsa på de små skärgårdsskolorna?

Levande skärgård får kosta

– Prioritering, säger Tommy Lundin, ordförande i skolstyrelsen i Haninge. Han företräder folkpartiet, men förklarar att det har rätt politisk enighet mellan samtliga partier i kommunen om skärgårdssatsningen.

– Det är dyrare att driva flera små skolor istället för en stor, men det är ett medvetet val. Vi vill ha en levande skärgård året runt och då måste vi ha skolan och barnomsorgen ordnad så att det inte blir alltför långa resvägar.

Trots satsningen på skärgårdsskolorna hör Haninge kommun till de mer kostnadseffektiva i landet när det gäller skolorna.

– Saneringen av kommunens ekonomi har helt enkelt tvingat oss att dra ner på kostnaderna även inom skolan, säger Tommy Lundin.

Tätortsskolor har lagts ner

Bland de smärtsamma beslut som skolstyrelsen i Haninge har tagit märks två skolnedläggningar i tätorter. Kommunens policy är att satsa på 1-9-skolor, större enheter där eleverna går under hela sin grundskoletid.

– Att lägga ner en skola är svårt och väcker alltid protester, säger Tommy Lundin. Men de skolor vi har lagt ner har bara förlängt skolvägen i hundratals meter räknat. Det är en helt annan sak än för barnen på Utö som har en och en halv timmes resa enkel väg.

Varför har det då varit så viktigt för Haninge kommun att behålla skärgårdsskolorna? De långa restiderna är naturligtvis ett starkt vägande skäl. Eleverna på Utö har en båtresa på 1 timme och 20 minuter enkel väg in till Dalarö. Läger man till tiden för att ta sig till båtbyggen kan det handla om restider på ungefär tre timmar om dagen. Men också andra skäl har vägt tungt till skärgårdsskolornas fördel. Policyn att så långt möjligt samla elever i alla grundskolans årskurser i en och samma skola är ett. Elever från samma område ska gå tillsammans genom hela skoltiden.

– Det blir en lugnare skolmiljö än att föra ihop 7-9-elever från olika kommuner till en enda skola, menar skolstyrelsens ordförande Tommy Lundin.

Holmön – Sveriges minsta skola?

Läsåret 97-98 öppnades skolan på Holmön utanför Umeå – en ny skola med bara tre elever! Skolan på ön lades ner 1991, men har alltså återuppstått trots det lilla elevantalet. Anledningen är bland annat de mycket långa restiderna för öns barn. Pendlande skolbarn skulle få åka med färjan från Holmön klockan sju på morgonen och skulle inte vara tillbaka på ön förrän tidigast 17:20. Det innebär en skoldag på nästan elva timmar.

Lena Egnell är Holmöns enda lärare. Hon bor på ön och är också mamma till tre av öns femton barn. Läsåret 98/99 går tre elever i årskurs 2 och två sexåringar i den med skolan integrerade förskolan. Två elever i årskurs 6 respektive 9 går i skola i Sävar på fastlandet och bor inackorderade hos familjer där under veckorna.

Läraren gör allt

Så här beskriver Lena Egnell sitt mycket speciella lärarjobb:

– För att överhuvudtaget ha möjlighet att driva en skola har jag tagit på mig att vara förskollärare, laga maten, städa och sköta enklare vaktmästarsysslor – dvs i princip allt. Det gör jag så länge jag har möjlighet att lösa det praktiskt.

– Trots att vi är få barn har vi möjligheter att göra saker som andra skolor inte kan genomföra. Vi kan jobba väldigt mycket praktiskt och verkligen undersöka saker utan att det stupar på det organisatoriska. De här barnen är dessutom enormt arbetsugna och initiativrika. Vi har fått införa mattedagar, svenskdagar och oäddagar, eftersom de inte vill avbryta någonting förrän de gjort färdigt. Ett exempel var när de hade träslöjd med byns träslöjdare och höll på från klockan 8:10 till 11:10 med att raspa, fila och slipa. Då var det jag som var tvungen att avbryta för mat! Det blev väldigt fina sälar...

– Jag har barngympa med alla barn från tre år och uppåt en timme i veckan på skoltid, sammanlagt åtta barn. Då har vi möjlighet att leka lekar som vi inte kan annars. En gång i veckan har vi sångstund med alla öns barn och de föräldrar som har tid. Det gäller att inte stirra sig blind på barnens åldrar, utan i stället se en helhet.

Saknar gympan

Det Lena Egnell saknar mest är en gymnastiksal och ett badhus. Holmöns barn kommer enligt planerna att från och med år 3 åka in till Sävar en dag i veckan för att få slöjd- och simundervisning. Redan från första skolåret har ett samarbete fungerat med en årskurslös grupp i Sävars skola. Holmöns skola har hunnit få besök av flera klasser från Sävar, en verksamhet som Lena Egnell är angelägen om att kunna fortsätta.

– Det är viktigt att vi byskolor också visar för skolorna i centralorten att vi har något att ge dem och att vi kan vara en tillgång i stället för en belastning. Här ser vi på ön goda möjligheter att hjälpa till i planeringen med olika temainriktningar som kan göra vistelsen här ute till något minnesvärt och samtidigt lärorikt. De klasser som har varit ute hos oss har bedömt sin dag på Holmön som en av de bästa skoldagarna under året.

Samarbete över Kvarken

Holmöns skola har också ett samarbete med Björkö skola på finska sidan Bottenviken, i ett EU-projekt som drivs av Kvarkenrådet. Skolorna kommunicerar med varandra via sina datorer, presenterar sig själva och sina öar för varandra och utbyter bilder och tankar. Den digitala kameran är ett viktigt arbetsredskap. Det material som skolorna tar fram ska senare samlas på en CD-romskiva som kan användas i öarnas turist- och informationsverksamhet.

Bodbysund

– friskola med lokala sponsorer

*”Bodbysunds miljöskola
– Vi tackar våra sponsorer”.*

Så står det på en stor skylt på skolgården.

De lokala företagen bidrar till Bodbysunds friskola med ungefär 30 000 kronor per år genom att köpa reklamplats på skylten.

Reklamskylten är bara ett av många sätt att dra in pengar till skolan. Den ideella förening som arbetar med ekonomiskt stöd till skolan har på ett år samlat in nära 200 000 kronor.

– Ingenting som har hänt i byn har enat oss på samma sätt som att Skellefteå kommun beslutade lägga ner skolan, säger Lars Pettersson, förälder och ordförande i föreningen Bodbysunds miljöskola.

Gav oss kraft

– Det gav oss en otrolig kraft och satte igång byautvecklingen på alla områden.

Det var våren 1996 som den periodvis mycket hårda debatten om en nedläggning började.

– Tyvärr blev det snart en prestigefylld fråga, menar Lars Pettersson. Beslutet om nedläggning gick inte att hindra, även om vi hade tagit fram fakta som visade att kommunen inte skulle spara så mycket som de hade tänkt. Vi hade ju också ett bra elevunderlag, med 65 elever år 1-6.

Känslostorm överraskade

Catrine Arvidsson, socialdemokratisk ordförande i barn- och grundskolenämnden i Skellefteå, har funderat mycket över den infekterade nedläggningsprocessen.

– Så här efteråt har jag svårt att peka på vad vi skulle ha gjort annorlunda, men vi var inte beredda på den känslostorm som våra förslag väckte. Vi ville verkligen ha en dialog med byarna. Vår ambition var att gå ut tidigt i beslutsprocessen och ge alla berörda så mycket information som möjligt. Vi ville ha en saktiskussion om kostnaderna, men det rev upp så starka känslor! Många upplevde det närmast provokativt att vi kom ut och ville diskutera deras skola. För dem var det en ödesfråga, en fråga om bygdens överlevnad.

Strid – och försoning

I stället för dialog blev det en het debatt som fick stort utrymme i lokala medier. Klyftan gick aldrig att överbrygga mellan politikernas ambitioner och bybornas övertygelse.

Lösningen i Bodbysund blev en friskola med miljöprofil. Nu när striden har lagt sig är både byborna och skolpolitikerna trots allt ganska nöjda med sakernas tillstånd.

– Samarbetet med kommunen har fungerat bra. Vi köper skollunchen från kommunens tillagningskök i Burträsk och kommunen hyr lokaler i skolan av oss för fritidsverksamheten, säger Lars Pettersson.

Catrine Arvidsson delar bedömningen att skolan i Bodbysund fungerar bra, även om hon ser ett problem i att kommunen fortfarande har stora kostnader på grund av många skolenheter och stora lokalytor. Tillkomsten av friskolan innebär att kommunen har blivit skyldig att lämna bidrag som i princip motsvarar kostnaden för elever i kommunen skolor. I de bidrag som lämnas ingår ej t ex kom-pensation för skolskjutsar.

Friskolan billigare i den nya regin

Skolan i Bodbysund har blivit billigare. Ideella krafter sköter fastighetsskötsel och underhåll, med undantag för snöröjningstjänsten som skolföreningen köper. Skolskjutskostnaden har också pressats ner, dels genom att schemat gjorts om så att färre taxiturer behövs, dels genom att utnyttja ordinarie busslinjer där eleverna åker med klippkort. Speciella insatser har också sparat pengar, till exempel då en datakunnig bybo ställde upp och byggde skolans interna nätverk. Föreningen räknar med att det sparade åtminstone 150 000 kronor.

Krävs engagerade bybor

– Det är naturligtvis mycket arbete för oss föräldrar. Det krävs en engagerad by för att driva en skola, säger Lars Pettersson.

– Vi ville ju att kommunen skulle fortsätta att driva skolan, men när det inte gick så tycker vi att det här med friskolan har gått riktigt skapligt. Att skolstriden väckte ett starkt engagemang för byns utveckling och för skolfrågorna är Lars Pettersson och Catrine Arvidsson eniga om.

– Även om vi inte nådde varandra var det en bra diskussion. Många människor fick kunskaper om skolan och många engagerade sig. Och slutresultatet blev att kommunen trots allt fick lägre kostnader för skolorna, säger Catrine Arvidsson.

Friskolan – kvarnsten för kommunen?

Enligt Skollagen 9 kap 2 § ska *”en fristående skola vars utbildning ger kunskaper och färdigheter som till art och nivå väsentligen svarar mot de kunskaper som grundskolan, särskolan respektive specialskolan skall förmedla, skall godkännas om den”*

- även i övrigt svarar mot de allmänna mål och den värdegrund som gäller för skolväsendet
- är öppen för alla som har rätt till utbildning
- har minst 20 elever
- ger elever i särskola och specialskola den omsorg som de behöver
- uppfyller de ytterligare villkor som regeringen föreskriver

Enligt Skollagen 9 kap 6 § ska en godkänd fristående skola förklaras berättigad till bidrag. *”Förklaring skall dock inte lämnas, om skolans verksamhet skulle innebära påtagliga negativa följder för skolväsendet i den kommun där skolan är belägen.”*

Undantagsregeln i skollagen har kommit till för att skydda kommunerna från att drabbas allt för hårt. Så här lyder formuleringen i proposition 1995/96:200 Fristående skolor m m:

”I en del fall kan inrättandet av en fristående skola leda till ökade kostnader för kommunen till följd av att skolverksamheten bedrivs i mindre effektiv omfattning och med lågt kapacitetsutnyttjande. Överkapaciteten kan i vissa fall komma att bestå på lång sikt, t ex i de fall en fristående skola bildas av en kommunal skola som avvecklas. I sådant fall motverkas kommunens ansträngningar att upprätthålla en kostnadseffektiv skolorganisation, vilket minskar resurserna för övriga elever i kommunen.”

Dals-Ed pilotfall

Den första tolkningen av undantagsregeln gjorde länsrätten i Stockholm i en dom den 29 juni 1998. Det var Dals-Eds friskoleförening som ville få skolpeng för att starta en glesbygdsskola som ersättning för de tre skolor kommunen just lagt ner.

I Dals-Ed kommun finns numera bara två skolor. I den ena går alla kommunens elever år 1-2, i den andra går eleverna år 3-9. För den enskilde eleven finns det alltså bara en enda skola att tillgå i hela kommunen. Tre glesbygdsskolor lades ner inför läsåret 1997/98, främst av besparingsskäl.

Inga pengar

– Det finns helt enkelt inga pengar, hela kommunens budget går med underskott och vi har varit tvungna att dra ner skolbudgeten från 72 miljoner kronor till 65, en minskning med 12 procent på tre år, säger Peder Koldéus, chef för Fokusförvaltningen i Dals-Ed. (Fokus är en förkortning för fritid, kultur och utbildning i samverkan).

– Det har varit en jättesvår situation, men det fanns inget annat sätt än att lägga ner glesbygdsskolorna. Som jag ser det är det inte en skola till vi behöver, utan vi måste förbättra kvaliteten på skolorna i centralorten, säger Koldéus.

En helt annan uppfattning har Sven-Harald Persson i Dals-Eds friskoleförening.

– Kommunens politik att lägga ner allt utanför centralorten har drabbat alla, inte minst tätortens barn. Nu ska alla gå i en skola där det är trångt både inne och ute, säger Sven-Harald Persson.

Han pekar också på den långa resvägen för barn som bor längst bort från centralorten.

Ansökan om alternativ

Friskoleföreningen bildades för att kunna driva en alternativ skola i Dals-Ed, med större föräldraengagemang och med miljö och kultur som profil. Ett viktigt skäl

var valfriheten, att det skulle finnas åtminstone två skolor att välja på för eleven. I december 1997 godkände Skolverket Dals-Eds friskola – men avlog samtidigt föreningens ansökan om bidrag. Beslutet betydde alltså att friskolan hade rätt att bedriva undervisning, men att de inte skulle få några kommunala pengar till verksamheten.

Bakgrunden var att Dals-Eds kommun hade avstyrkt godkännande av friskolan med motiveringen att den allvarligt skulle försämra kommunens möjligheter att bedriva skolundervisning. Friskolan skulle *”motverka kommunens ansträngningar att upprätthålla en kostnadseffektiv skolorganisation, vilket minskar resurserna för övriga elever i kommunen”* (ur Dals-Eds kommuns yttrande till länsrätten).

Länsrättens dom

Länsrätten gav kommunen rätt. Friskoleföreningen hade inte rätt till bidrag för sin verksamhet. Rätten hänvisade till undantagsregeln i skollagen. I fallet Dals-Ed ansåg rätten att det var uppenbart att kommunens skolor skulle drabbas om friskolan fick sin del av kakan.

Domslutet har väckt starka reaktioner. I Dals-Ed tänker friskoleföreningen gå vidare. Under våren 1999 har de lämnat in en ny ansökan till Skolverket, med nya argument för en friskola.

Rätten till glesbygdsskolor

Är det rätt att lägga ner alla glesbygdsskolor när kommunen har extra bidrag för just skolor i glesbygd? I ett yttrande till länsrätten påpekade Glesbygdsverket att Dals-Ed liksom andra glesbygdskommuner får särskilda statsbidrag för att kompensera merkostnader för skolan. För Dals-Ed handlar det om tre miljoner kronor per år.

Summan räknas fram för varje kommun genom att väga in faktorer som befolkningsfördelning, geografiska avstånd, reseavstånd för elever och årlig kost-

nad per elev för olika skolstorlekar. Hur många glesbygdsskolor en kommun faktiskt har vägs däremot inte in. Pengarna är inte öronmärkta utan bakas in i det bidrag för kostnadsutjämning som kommunen får från staten. Dals-Ed och andra glesbygdskommuner får alltså behålla bidraget även om alla skolor på landsbygden läggs ner.

Vad tycker kommunerna?

Sveriges kommuner vill bevara byskolorna men är inte säkra på att det är möjligt.

Så skulle man förenklat kunna sammanfatta resultatet av den enkät som Glesbygdsverket gjorde 1997. 252 av landets 288 kommuner svarade på frågor om hur de såg på byskolornas framtid. Då befann sig var femte byskola i farozonen, men enkätsvaren visade också på en positiv grundinställning till småskolorna.

Kommunerna angav följande två skäl som viktigast:

- Byskolan är viktig för att bevara en levande landsbygd
- Små barn ska inte behöva åka långt till skolan och de ska kunna känna trygghet i en nära och invand miljö

Enkäten visade också att många kommuner aktivt hade gjort något för att stödja byskolorna. Den vanligaste åtgärden var samordning mellan skolan och barnomsorgen, där 146 kommuner ansåg att de på det sättet hade stöttat byskolorna. Vanligt var också att samordna fritidsverksamhet med skolan. 114 kommuner utnyttjade byskolornas lokaler för annan verksamhet, som till exempel samlingslokaler, IT-centrum, distansutbildning för vuxna och mat för äldreomsorgen.

IT en möjlighet

IT som stöd för lärare i små skolor uppfattas av kommunerna som en möjlighet. Drygt en tredjedel av de kommuner som svarade på enkäten uppgav att IT i hög grad ger stöd till lärare i byskolor. När det gäller att rekrytera lärare till byskolor tyckte de flesta kommuner inte att det var svårt få tag på lärare. Bara fem procent uppgav att de hade sådana problem i hög grad.

Motiv för nedläggningar

När enkäten gjordes (1997) hade en tredjedel av kommunerna byskolor som låg i riskzonen för nedläggning. Det absolut viktigaste motivet för en nedläggning var ekonomin. Pedagogiska skäl ansågs också ha betydelse. Om antalet elever blir alltför lågt äventyras undervisningens kvalitet, menade kommunerna i enkätsvaren. Ett annat problem som angavs är att ett lågt elevantal inte ger eleverna den sociala miljö som behövs för deras utveckling.

Checklista för en hotad skola

Erfarenheterna från kommuner där beslutsfattare och gräsrotter i den berörda bygden kunnat samarbeta om en lösning för en hotad byskola visar att det är viktigt att få igång en dialog i ett tidigt skede. Annars är det risk att positionerna blir låsta. I till exempel Svanaby och Tväråbäck fanns under hela beslutsprocessen kanaler där parterna kunde föra ett samtal.

Det är ett omfattande arbete att ta fram ett bra beslutsunderlag för en skolas framtid. Checklista är ett förslag till hur ett sådant arbete kan struktureras.

Checklista för en hotad skola

Skolbyggnaden

1. Hyreskostnad. Hur är den beräknad – schablon eller verkliga drift- och kapitalkostnader? Är hyran marknadsmässig för orten?
2. Kan skollokalerna säljas? Prisnivå? Kommer kommunen att betala driftbidrag till de nya ägarna?
3. Behöver den nuvarande skolan byggas om för att kunna användas i framtiden? Kostnad?
4. Behöver den skola dit eleverna eventuellt ska flyttas, den ”nya skolan”, byggas om eller byggas till? Hur är den kostnaden beräknad?
5. Kan lokalkostnaderna minskas genom att;
 - lokalerna hyrs ut till annat än kommunal verksamhet. Tänkbar intäkt?
 - lokalerna samutnyttjas av olika kommunala förvaltningar?
 - nya verksamheter i skolan sommartid ex vandrarhem, lägerskola etc.?
6. Kan driftkostnaderna reduceras?

Skolskjutsar

1. Vad kostar skolskjutsarna idag?
2. Finns det samordningsvinster att göra utifrån elevernas nuvarande skolskjutsar, till exempel koncentration till färre dagar?
3. Kan skolskjutsar överföras till linjetrafik?
4. Kan ett förändrat schema påverka resekostnaderna?
5. Vilka blir de extra kostnaderna för att skjutsa eleverna till den "nya" skolan?
6. Hur mycket längre restid får eleverna till den "nya" skolan? Hur ska man värdera restiden?
7. Vilka miljöeffekter ger de ökade resorna upphov till?
8. Kan skolskjutsfrågan lösas på något annat sätt?

Personal

1. Nuvarande personalkostnader?
2. Vilka personalminskningar kan göras vid en nedläggning?
3. Hur kommer dessa förändringar att påverka personalsituationen vid den "nya" skolan?
4. Om personal måste sägas upp, hur många kan antas lämna kommunen?
5. Hur kommer skatteutjämningsbidrag och skatteintäkter att påverkas?

Skolmåltider

1. Vilken är den genomsnittliga kostnaden för skolmåltider i kommunen?
2. Vilken är kostnaden för den aktuella skolan?
3. Finns det underlag för att laga fler portioner än idag och sälja dessa till externa kunder? Vilka nettobesparingar kan det innebära?
4. Kan maten köpas externt? Till vilket pris?

Organisation, pedagogisk kvalitet och social miljö

1. Samordning med annan pedagogisk verksamhet, t ex Komvux, fritidshemsverksamhet?
2. Utveckling av arbetsorganisationen, t ex arbetslag?
3. Finns det skillnader i förutsättningarna för undervisning vid "gamla" och "nya" skolan? Har någon av skolorna unika resurser? Hur kan de värderas?
4. Hur ser personalbemanningen ut? Är all personal behörig? Finns erforderlig stödpersonal att tillgå?
5. Vilka pedagogiska vinster finns att få vid en större respektive mindre skola?
6. Vad anser personal, föräldrar och elever om respektive skolas pedagogiska kvalitet och sociala miljö?
7. Finns det någon särskild pedagogisk inriktning vid någon av skolorna?

Utrustning

1. Vad skiljer i utrustning mellan "nya" och "gamla" skolan?
2. Hur ser möjligheterna till datakommunikation ut? Vilka utbyggnadsplaner finns?
3. I vilken grad används utemiljön som en resurs i utbildningen?

Kultur/historia

1. Vilka är fördelarna med att vara kvar på "hemorten"?
2. Vilka är fördelarna med att byta miljö?
3. Används hembygden med dess specifika tillgångar och problem i undervisningen? I elevernas arbeten?
4. Finns personer i bygden som kan tillföra undervisningen särskilda kvaliteter?

Motor för bygdeutveckling

1. Vad betyder skolan för bygden idag? Kan skolans roll utökas?
2. I vilken omfattning används skolan kvällstid?
3. Finns det alternativa samlingslokaler?
4. Finns det företag i bygden som är beroende av skolan för att rekrytera arbetskraft?

Skolans betydelse för annan samhällsservice

1. Hur mycket handlar skolan i den lokala affären? Hur stor är affärens totala omsättning?
2. Kommer den nuvarande skolskjutsentreprenören att påverkas vid en eventuell nedläggning?
3. Hur påverkas de allmänna kommunikationerna?
4. Förutom skolpersonalen, hur många personer har någon del av sina inkomster från skolan och dess verksamhet? Omräknat till årsarbetstillfällen? Vilka möjligheter har dessa personer att ersätta inkomstbortfallet om skolan läggs ner?
5. Hur påverkas barnomsorgen på orten vid en nedläggning?
6. Finns äldreboende eller liknande som i dag köper mat från skolan eller använder sig av skolans resurser på annat sätt? Vilka konsekvenser får en nedläggning för dem?

Elevunderlag

1. Hur ser, enligt befintlig statistik, elevantalet ut i dag och hur ser utvecklingen ut de närmaste åren?
2. Finns lokal kunskap om familjer som planerar att flytta in eller ut inom de närmaste åren?
3. Om det finns kapacitetsproblem på andra skolor i kommunen, vilka skulle de ekonomiska konsekvenserna bli av att flytta elever till byskolan? Finns möjlighet att undersöka intresset hos tätortsfamiljer att låta barnen gå i en mindre skola?

Frivilliga insatser

1. Finns det insatser som föräldrar och andra bybor skulle kunna stå till tjänst med?
2. Vilket värde kan dessa insatser bedömas ha?

Samarbete/utbyte

1. Vilket utbyte med andra skolor har den "gamla" respektive den "nya" skolan?
2. Finns möjlighet att, via besök eller IT, använda sig av andra skolors lärare? Har byskolan något att erbjuda andra skolor?

Statligt stöd för merkostnad för glesbygdsskolor

1. Hur många glesbygdsskolor har kommunen?
2. Beräkna kostnaden förvaltnings-, kommunal-, och samhällsekonomiskt.

Frageställningarna är hämtade ur *Hur kan glesbygdsskolor värderas?*
av Jörgen Lithander och Joacim Möhlhoff.

Den kan beställas från Arbetslivsinstitutet, Box 601, 832 23 Frösön.
Telefon 063-55 13 00.

Skolan mitt i byn är framtagen i samarbete med Skolverket, Svenska Kommunförbundet
och Folkhälsovetenskapliga rådet Hela Sverige ska leva.

GLESBYGDSVERKET, SAMUEL PERMANS GATA 2, 831 30 ÖSTERSUND, TEL 063-57 67 00, www.glesbygdsverket.se

ISSN 1404-6180